

Klinik Uygulamalarda Etik Değerlendirme Süreçleri

Hafize ÖZTÜRK*, N.Yasemin OĞUZ"

Dr.Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD, Doktora Öğr.,
Dr.Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD, Öğr.Gör., ANKARA

Çağımızda, tıp bilgi ve becerilerinin hızla artışı, teknolojinin belirgin sürükleyici etkisi, geleneksel tıp etkinliğinde varolan sorunlara her geçen gün yanıtlanması güç yeni soru ve sorunları eklemektedir. Tıbbın iç dinamiğinden kaynaklanan bu sorunların yanısıra, toplumsal değişimin yarattığı hasta hakları, denek hakları, aydınlatılmış onam gibi çağcıl değer kavramları da tıp etkinliğinde vazgeçilmez yerlerini almaktadırlar. Uğraşın öteden beri geçerliliğini koruyan yasaları, normları ve ilkeleri yeni sorunları değerlendirmede yetersiz kalmaktadır.

Tıp uygulamaları alanında "değer oluşturma" öncelikle bir bilgi ve beceri sorunudur.

Bu bildiride etik değerlendirme sürecine ilişkin "ne?", "neden?" ve "nasıl?" sorularına yanıt verilmeye çalışılacak; etik eğitiminde klinik etiğin önemi vurgulanacaktır.

1. Etik Değerlendirme Nedir?

Değerlendirme, bir eylemin ya da bir tutumun anlaşılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen bir etkinliktir. Etik değerlendirme ise, o eylemin ya da tutumun insan değerleri açısından ("iyi-kötü" ya da "doğru-yanlış" olarak) anlamlandırılmasıdır.

Etik değerlendirme üç aşamadan oluşur.

İlk aşama değerlendirilen eylem ya da tutumun anlaşılmasıdır. Bu aşamada eylemle, onun nedenleri ve niçinleri arasındaki ilişki oluşturulur. Eylem, ortaya çıktığı koşullar ve o koşullar çerçevesinde olanaklı öteki seçenekler bakımından ele alınır. Ayrıca değerlendiren kişi, eylemi yapan kişinin amaçları, o durumda neden başka bir eylemi değil de o eylemi seçtiği ve onun değer sistemi konusunda bilgi edinir. Böylelikle eylemde bulunan kişinin o eylemi tasarlarken eyleme ilişkin değerlendirmesinin bir benzerini kurgulamış olur. Bu kurgu, eylemi yapan kişinin tasarımına benzediği oranda, etik değerlendirmenin bu aşaması başarıya ulaşmış sayılır.

İkinci aşama eylemin yol açtığı sonuçların ve sağladığı olanakların saptanmasıdır. Bu aşamada eylemin başarıya ulaşması durumunda, eylemin yöneldiği nesnede ortaya çıkan değişiklikler; eylem öncesi dönemde olmayan ve eylemle edinilen kazanımlar ya

da kayıplar gözden geçirilir.

Bu iki aşama o eylemin değerinin bilgisini sağlar.

Üçüncü aşama, eylemin değerinin, insan değerleri ile ilgisinin kurulduğu aşamadır. Bu, eylemin İyi-kötü, doğru-yanlış gibi insan değerleri bakımından ele alınması demektir. Böylece o eylemin etik değeri belirlenmiş olur ki, bu da onun insan için ifade ettiği anlam olarak ortaya çıkar (1).

2. Klinik Uygulamada Etik Değerlendirmenin Yeri

Klinik uygulamada hekim-hasta ilişkisi, temel bir insan değeri olan yaşama ve sağlığa yönelmiştir, dolayısıyla eylemin hedefi verilidir. Eylem, bu yönelimi açısından etik değerlendirmeyi gerektirir. Tıp alanında bilimsel ve teknik gelişmelerle birlikte eylem olanakları ve seçenekleri artmış, ancak bu çeşitlilik yeni sorunlara yol açmıştır. Bunların başında, eylemin amaca uygunluğunun değerlendirilmesinde ortaya çıkan sorunlar gelmektedir.

Klinik uygulamada etik değerlendirme iki farklı düzeyde yapılır. Bunlardan ilki uygulamayla koşut olarak süregiden ve ilişkinin öznesi olan hekimle, nesnesi olan hasta tarafından yapılan etik değerlendirmedir. Burada eylemin amacı, hastanın yararadır, onun gereksindiği sağlık hizmetini vermektir. Eylemin değerlendirilmesi, etik sorun olmasına bağlı değildir.

İkincisi ise özellikle etik bir sorun olduğu düşünüldüğünde klinik etikçi tarafından yapılan değerlendirmedir. Burada klinik etikçi, hekim-hasta ilişkisinin dışında fakat etik ilişkinin içindedir. Çünkü etikçi tarafından verilen karar, eylemin öznesini ve nesnesini etkileyecektir.

Etik sorun söz konusu olduğunda, değerlendirmenin özellikle klinik etikçi tarafından yapılmasının nedeni, onun insan değerleri ve onların kökenlerindeki felsefi temeller konusunda bilgi sahibi olmasıdır. Tıp eğitimi sürecinde etik konusunda verilen bilgi, klinik hekimin etik sorunları görmesine ve duyarlılık göstermesine yetecek kadar olabilir. Kaldı ki meslekte işbölümünün ağırlıklı olduğu günümüzde, klinisyen hekimin uğraşını ilgilendiren tüm değer sorunlarının felsefi temellerini ve

bu konularla ilgili etik değerlendirme bilgisini, zaten yüklü olan tıp eğitimi içinde elde etmesi beklenemez,

3. Klinik Uygulamada Etik Değerlendirme Yöntemi

Klinik uygulamada etik değerlendirme, bilgilendirme ile başlar. Eylemi yapan ve eylemden etkilenen bireylerin, yani hekim ve hastanın biyopsikososyal yapılarına ve eylemin olduğu koşullara ilişkin veriler bilgilendirme temel olarak alınır. Bunun dışında klinik uygulamanın yapıldığı alanın ve konunun temel bilgisine de gerek vardır. Çünkü bu bize, sorunla ilgili olanakların bilgisini sağlar. Bu veriler, yalnızca etik değerlendirme için değil, eldeki sorunun etik bir sorun olup olmadığının kararlaştırılması için de kullanılırlar. Etikçinin yapacağı değerlendirme, sorunun etik bir sorun olduğu açıklık kazandıktan sonra çözüm açısından işlevsel olabilir.

Bilgilendirmeyi izleyen aşama değerlendirme aşamasıdır. Bu aşamada eyleme iki farklı açıdan bakılmalıdır. Bunlardan ilki, söz konusu eylemin etik açıdan en çok değer koruyan eylem olup olmadığının sorgulanmasıdır. Bu sorgulamada temel alınan bazı normlar vardır. Öncelikle insan değerleri açısından hekim-hasta ilişkisine baktığımızda ortaya çıkan "tıbbın amacına uygunluk", "insan yaşamının değerini koruma", "bireyin özerkliğine saygı", "adalet", "dürüstlük" ve "tutarlılık" gibi ilkeler söz konusu edilebilir. Bu ilkelerin yanında etik kodlar ve uzlaşma metinleri de normları belirlemede katkıda bulunabilirler. Eylemin bu ölçütlere uygunluğu, onun değerini belirler.

Öteki önemli soru, eylemin amaca en uygun eylem olup olmadığına yöneliktir. Bir eylemin amaca uygun-

luğunun ölçütleri; onun amaçla uyumlu ve tutarlı olması, eldeki olanaklar içinde gerçekleştirilebilir ve başarıya ulaşma potansiyeline sahip bulunmasıdır. Eylemin sonuçları ve sağladığı olanaklar da değerlendirmenin bir parçasıdır.

Değerlendirmenin sonucu etik bir karardır. Bu karar, eylemi insan değerleri bağlamında "doğru" ya da "yanlış", "iyi" ya da "kötü" biçiminde tanımlamamız demektir. Etik, kararın gerekçeleri, kararın kendisi kadar önemlidir; oysa örneğin hukukta belirleyici olan kararın kendisidir. Değerlendirenin etik yaklaşımı bir ölçüde gerekçelere yansır. Bu nedenle değerlendirmenin sonucunu etkiler. Klinik etikçinin karara ulaşırken kendi etik yaklaşımını mı, o gün için moda olan etik eğilimleri mi, yoksa klinik uygulamacının ya da hastanın değerlerini mi temel alacağı önemli bir sorundur.

Etik değerlendirmenin sonucunun, klinik uygulamanın etkilediği taraflara gerekçeleriyle ve bir "öneri" biçiminde sunulması uygundur. Bu iletişim amacı, eylemi yapan ve eylemden etkilenenin etik duyarlılık geliştirmesi ve daha sonraki eylemleri etik açıdan değerlendirme donanımını kazanmasıdır. İletişimin biçimini belirlemede bu amaç temel alınmalıdır. Sonucun bir "hüküm" olarak sunulması alanın metodolojisine aykırıdır. Klinik etikçi bir yargıç değil, bir danışman olarak görülmelidir. Klinik uygulamalarda etik değerlendirmenin klinik etikçi tarafından yapılması belli bir bilimsel donanımı gerektirmektedir. Bu da etik eğitiminde klinik etiğe yer verilmesinin önemi göstermektedir.

KAYNAK

1. Kuçuradi i. Etik, 1. baskı. Ankara: Meteksan Yayınları, 1988:16-37.